

ГРОБ 196 НА НЕКРОПОЛИ У МОКРИНУ: ПОКОЈНИЦА СА ПРИЛОЖЕНОМ ГЛАВОМ СВИЊЕ

Софија Стефановић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Весна Димитријевић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Апстракт: У гробу 196 на некрополи моришке културе (рано бронзано доба) у Мокрину сахрањена је жена, старости у тренутку смрти око 25–30 година, на чијим је ногама била положена глава свиње. Ово је јединствен налаз на моришким некрополама, а оно што га чини изузетним јесте да и лобања покојнице и лобања свиње на себи носе трагове повреда. На лобањи жене налазе се трагови три различите повреде (траг ударца на чеаној кости изнад леве очне дупље; полукружни трагови резања лобање на десној страни чеоне кости, који личе на покушај ойварања лобање; четри кружна реза на теменим костима одмах изнад тачке ламбда, начињена танком, оштром алајком). Лобања свиње оштећена је у чеоном делу, вероватно ударцем којим је животиња убијена.

Кључне речи: Мокрин, моришка култура, лобања жене, лобања свиње, ирејанација, симболично повређивање.

Предео распрострања моришке културе ограничен је сливом реке Кереш на северу, реком Тисом на западу, рекама Златицом и Галацком на југу, а њена највећа концентрација је у подручју ушћа река Тисе и Мориша. Мокрин се налази у северном Банату, односно у најнижем делу Панонског басена испресецима Тисом и Дунавом (Вукић 1961). Први налази са некрополе у Мокрину потичу из 1880–1885, када је инжењер В. Маргита, током прокопавања канала Ђукошин, открио одређени број предмета из бронзаног доба. Систематска истраживања некрополе у Мокрину започела су 1953. и са одређеним прекидима трајала до 1969, под руководством М. Гирића. Истражено је укупно 312 гробова, а остало је неистражено 50–100 гробова (Грић 1971). Шест апсолутних датума са мокринске некрополе указују на распон употребе некрополе у периоду 2100–1800 г. п. н. е., дакле око 300 година (O'Shea 1996: 58).¹ Извршене су: физичко-антрополошка анализа људских скелетних остатака са мокрин-

¹ Што се моришке културе генерално тиче, највећи број апсолутних датума, од њих 24, припада периоду око 2000 г. п. н. е., што је вероватно и период процвата моришке културе, док се касна фаза креће 1700–1500 г. п. н. е. (O'Shea 1991; *idem* 1996).

ске некрополе (Farkas i Lipták 1971; Rega 1989; *idem* 1995; Stefanović 2006a), анализа животињских костију (Bököny 1972), као и анализа социјалне структуре мокринске некрополе, односно читаве моришке културе (O'Shea 1996).

Животињске кости на некрополи у Мокрину

Претежно су у питању обрађене кости – најчешће секутићи, очњаци и језичне кости – прерађене у перле. Занимљиво је да се на некрополи у Мокрину појављују у форми привеска чак 222 псећа очњака, као и 12 очњака вука, јелена, лисице и свиње. Пошто у многим традиционалним друштвима огрлице са очњацима имају значајну симболичну функцију и носе их особе високог ранга (Pickenraugh 1997), таква њихова улога се може претпоставити и у моришком друштву (Stefanović 2006b). Осим обрађених, на Мокрину се појављују и необрађене кости полагане поред покојника, које највероватније представљају понуду у храни, тј. месу. Бекењи (Bököny 1972: 91–96) наводи да обрађене и необрађене кости потичу од осам или девет врста, од којих су три дивље, а остале домаће животиње. Необрађене кости потичу од коња (*Equus caballus* L.), свиње (*Sus scrofa dom.* L.), овце (*Ovis aries*), овце или козе (*Ovis s. Capra*) и говечета (*Bos taurus* L.), а обрађене од вука (*Canis lupus* L.), лисице (*Vulpes vulpes* L.), дивље свиње (*Sus scrofa fer.* L.), пса (*Canis familiaris*), овце или козе (*Ovis s. Capra*) и говечета (*Bos taurus* L.). Као што је већ поменуто, највећи број обрађених костију су секутићи и очњаци, чији су корени пробушени. Када су у питању необрађене кости, најчешће су то доње вилице, затим рогови, а ретко се јављају и други делови скелета: осим лобање са доњом вилицом из гроба 196 (о чему говоримо у овом раду), пар доњих вилица овце налазио се у гробу 247, два фрагмента доње вилице коња у гробу 270, пар доњих вилица и проксимални део рога говечета у гробу 251, два секутића и дистални део голењаче овце или козе у гробу 247 и три фрагмента ребра свиње у гробу 259.² Мада део налаза животињских костију у гробовима на Мокрину представља највероватније, остатке понуде хране, тј. меса, већи део – који обухвата

² На основу описа гробова (Girić 1971), може се закључити да је број оних са необрађеним костима већи (17) и да Бекењи (Bököny 1972) није обрадио све животињске кости са некрополе; помињу се следећи налази животињских костију у гробовима (Girić 1971): мандибула јелена (гроб 24), неидентификован пршљен (гроб 49), делови скелета овце (гроб 82), половина мандибуле овце (гроб 97), фрагменти рамена неидентификоване животиње (гроб 119), лобања бивола са пробијеним челом (гроб 154), ребра (вероватно) пса (гроб 159), кости неидентификоване животиње (гроб 189). Нека од ових опредељења треба узети са резервом, нпр. када је у питању „лобања бивола”, јер је присуство бивола и хронолошки и на основу ареала искључено. У студији социјалне структуре моришке заједнице, О'Шеа (O'Shea 1996) је изнео претпоставку да на мокринској некрополи у 9 од 17 случајева присуства животињских костију, оне имају симболичну функцију (гробови 24, 97, 154, 196, 247, 251, 270, 273 и 277).

прилоге као што су доње вилице, лобање или рогови – представља делове тела животиња чија је вредност као хране секундарна у односу на њихов симболички значај. Такви прилози у гробовима, по свој прилици, имају симболичке асоцијације везане за одређену врсту животиње. У дистрибуцији животињских костију на Мокрину не уочава се никаква зависност од полних или старосних категорија, нити правилност у просторној дистрибуцији на некрополи. Изузетно је занимљив пример гроба 196, где је у гроб приложена пробијена лобања свиње, као што је пробијена и лобања жене сахрањене у њему. Лобања је била положена на бутне кости жене, паралелно њиховом пружању, теменом страном окренутом ка стопалима.

Гроб 196

Гроб 196 (Блок III7/с) чини правоугаона рака са заобљеним угловима, укопана до дубине 1,52 m (т. II/4). Покојница је у згрченом положају оријентисана југ–север, док је глава окренута удесно, лицем према југоистоку. Десна рука је савијена у лакту, са шаком на грудима, док се лева шака налази на рамену. Ноге су благо згрчене, а на њих је положена лобања женке домаће свиње. Добро очуван скелет припадао је жени, а на основу степена сраслости лобањских шавова, атриције зуба, изгледа пубичне симфизе и аурикуларне површине, може се рећи да је у тренутку смрти била стара 25–30 година. У гробу, осим поменуте лобање свиње, није било других прилога. На основу максималног дијаметра главе бутне кости, израчунато је да је њена телесна маса износила 71,64 kg, а индекс телесне масе 30,4 што је сврстава у три најкорпулентније жене на Мокрину. Такође, на овом скелету, као и на осталим мокринским скелетима, анализирани су трагови мишићно-скелетног стреса (Stefanović 2006a). Било је могуће посматрати 22 места мишићних припоја који су ову жену сврстали у групу од 13 индивидуа на Мокрину са снажно наглашеним припојима мишића. У овој групи су три жене и десет мушкараца. Све три жене са снажно наглашеним припојима показују високу варијабилност у назначености припоја мишића ногу и руку. Нарочито је интересантно што све три, а то је сасвим неуобичајено за мокринску женску популацију, имају припоје мишића ногу значајно назначеније него припоје мишића руку. Могло би се претпоставити, на основу тога како генерално изгледају мишићни припоји код мокринских мушкараца, да су жене код којих је утврђено бављење екстремним облицима рада, па и жена из гроба 196 о којој овде говоримо, заправо биле укључене у неке од активности које су стандардно на Мокрину обављали мушкараци. Оно што назначене трагове мишићно-скелетног стреса чини још занимљивијим када је у питању гроб 196, јесте млад старосни узраст ове жене, односно, то да је она вероватно од сасвим ране младости морала бити изложена значајним физичким напорима.

Лобања жене

Истраживање повреда у древним друштвима пружа нам, између осталог, увид у то како окружење, култура и друштво утичу на понашање (Larsen 2002). Људски скелетни остаци јесу веома важан извор података у разумевању насиља, које може да се дешава под сасвим различитим околностима (Courville 1962; Walker 1997; Merbs 1989). Управо због тога, проучавање повреда има значајан потенцијал за разумевање људског понашања и конфликтних ситуација у древним друштвима. Када је у питању мокринска некропола, детаљна студија евентуалних повреда у овом тренутку није могућа,³ али, будући да су неке повреде ипак уочене (или у најмању руку трагови старих прелома), овде их помињемо како бисмо нагласили да су неки од моришких житеља у одређеној мери, извесно, били изложени насиљу. Поред лобање из гроба 196, трагови повреде констатовани су на бутној кости мушкарца из гроба 284, чије су се кости налазиле у секундарном положају. Његова бутна кост засечена је на врату са anteriорне стране и јасно је да се ради о засецању неким оштрим предметом, а видљиви траг засецања јасно говори о томе да се оно догодило у прошлости. Сличан је и пример мушкарца из гроба 274, чије су се кости такође налазиле у секундарном положају. Осим лакатне кости, која на себи носи трагове повреда нанетих неким оштрим предметом, трагови насиља настали засецањем присутни су и на стернуму. Будући да, као што смо напоменули, детаљна студија повреда на мокринским скелетима није могућа, не можемо ништа да кажемо ни о природи евентуалних сукоба које су припадници моришке заједнице имали међусобно или са неким другим заједницама. Ипак, присуство трагова повреда, ако изузмемо евентуалне несрећне случајеве,⁴ чак и кроз овако изоловане примере, сведочи о томе да је насиља било.

Када је реч о жени из гроба 196, озледе које се појављују на њеној лобањи (т. I/1) сасвим сигурно нису могле настати као случајна повреда, већ су последица насиља. Уколико нису настале постмортално, свакако су представљале узрок смрти жене, јер се ни на једном месту не појављују ни најмањи трагови ремоделовања костију. На лобањи се налазе трагови три повреде и свака од њих има различиту природу. Прва повреда лоцирана је на чеоној кости, изнад леве очне дупље, а траг удараца има попречну ширину 26 mm, а вертикалну 21 mm (т. I/2). Ударац

³ Наиме, током претходних антрополошких анализа све кости су лепљене, тако да озбиљна опсервација старих прелома није могућа, а самим тим ни детаљна анализа евентуалних повреда. Тек кад се на мокринском остеолошком материјалу спроведе детаљно чишћење костију и уклоне стари слојеви лепка, биће могућа и оваква анализа.

⁴ Један од значајних проблема у истраживању повреда на скелетима јесте то што често не можемо бити сигурни да ли се ради о случајној повреди или озледи изазваној насиљем. Такође, повреде које се дешавају непосредно пре смрти, узрокују смрт или настају постмортално тешко можемо разликовати, јер се ни у једном од ових случајева не појављују трагови ремоделовања костију.

је у доњој десној половини уништио и спољашњи и унутрашњи део лобањских костију, а снага алатке или оружја којим је пробој извршен изазвала је линије фрактуре. Није могуће рећи шта је тачно изазвало ову фрактуру, али њена локација, као и недостатак трагова ремоделовања или инфекције, указују на то да је могла бити узрок смрти, вероватно непосредно по наношењу или евентуално у току наредног дана. Ова чињеница наводи на размишљање о природи друге повреде коју, нажалост, није могуће целу описати, јер, у пределу где се повреда налазила, лобања није у целости сачувана. Ипак, у сачуваном делу, на десној страни чеоне кости, уочљиви су полукружни трагови резања, који личе на покушај отварања лобање – као приликом трепанације (т. I/3). Оно што, по свему судећи, искључује трепанацију као покушај лечења ове индивидуе, јесте чињеница да је, већ и само у сачуваном делу лобање, оштећење изузетно велико – очувани део пречника је чак 44 mm – те је, што је и мишљење Фаркаша и Липтака (Farkas i Lipták 1971), врло мала вероватноћа да се ради о захвату намењеном лечењу. Другим речима, слаба је могућност да је, након првобитне повреде на чеоној кости, неко трепанацијом покушао да излечи особу. Зашто је онда овај рез начињен – остаје нејасно. Једна од могућности јесте да је реч о симболичном акту додатног понижавања даљим повређивањем. О додатном, назовимо га симболичном повређивању, могли би да сведоче и трагови треће повреде. Наиме, на теменим костима, одмах изнад ламбде, налазе се четири приближно кружна реза начињена танком и оштром алатком (т. I/4). Ове повреде нису биле опасне по живот индивидуе, али, ако су настале након првобитног повређивања, није искључено да се ради о намерном, можда посморталном даљем повређивању. Важно је истаћи да, иако су урези плитки, њихова оштрина, ивица и облик недвосмислено сведоче да је на лобањи још увек било меких ткива када су урези начињени (Ubelaker and Adams 1995). Чак и да су нанети након смрти, то је било убрзо потом, у периоду док су мека ткива још увек била присутна. Треба поменути и могућност да је ова повреда била прва нанешена (са евентуалном намером да се жена мучи и понизи), а тек потом су нанете повреде на чеоном делу главе, од којих је она изнад ока била узрок смрти.

Лобања свиње

Лобања женке домаће свиње је уска и издужена, нарочито у фацијалном делу који је готово двоструко дужи од неурокранијума (т. II/1). Чеони профил је раван. Сузна кост је полигоналног облика, са дужом горњом у односу на вентралну ивицу. Код дивље свиње сузна кост има већу дужину него висину, док код домаће свиње долази до њеног скраћивања до субквadratног облика, нарочито код прогресивнијих раса (Bököny 1974: 204). Лобања је припадала одраслој животињи. Лобањски шавови су срасли у потиљачном региону и између леве и десне темене кости, отворени су између темених и чеоних костију, носних и горњовиличних, а де-

лимично срасли између леве и десне чеоне кости и сузне и чеоне кости. Југални зуби су збијени. Не постоји размак између првих и других прекутњака, уобичајен код дивље свиње. Доња вилица је цела, а сви зуби сачувани су у алвеолама. Југални зуби су збијени, нарочито четврти прекутњаци и први кутњаци. И у доњој, као и у горњој вилици, присутни су први прекутњаци. Они обично постоје код дивље свиње и раних раса домаће, а често недостају код прогресивнијих раса домаће свиње, нарочито од античког периода (Bököny 1974: 202). Сви стални зуби су на месту, а њихова истрошеност одговара животињи старијој од три године.⁵ На основу очњака из горње и доње вилице може се закључити да се ради о женки, а на основу димензија лобање, доње вилице и зуба да је у питању домаћа свиња, и то релативно крупна јединка (табеле 1–3).⁶

Морфометријске карактеристике одговарају раним расама домаће свиње, какве се јављају у неолиту и бронзаном добу.⁷ С обзиром на то да је у питању крупна животиња, при томе крмача у пуној снази и вероватно способна да се још пуно пута опраси, њена вредност морала је бити велика. Лобања је оштећена у чеоном делу, по свој прилици, ударцем којим је животиња убијена. (т. II/2). Ударац је био усмерен на леву чеону кост, изнад орбите, тако да је смрсан део чеоне кости са посторбиталним наставком, а пукотине изазване овим ударцем пружају се до десне орбите. Остала оштећења су новијег датума, настала током ископавања. Лако се препознају по свежим преломима – поломљена је десна прегорњовилична кост, дорзални део горњовиличне уз шав са носном, и орални део леве и десне носне кости. Заједно са десном прегорњовиличном кости недостају сви секутићи, а десни очњак је испао из алвеоле. Површину лобање и обе гране доње вилице готово равномерно прекривају трагови корења биљака. Оно што овај налаз чини нарочито занимљивим јесте то да је, као и лобања жене, и лобања женке свиње оштећена у чеоном делу, ударцем који је био усмерен на леву чеону кост, изнад орбите.

ДИСКУСИЈА

Иако описане повреде лобање жене не могу да дају сасвим прецизну реконструкцију насиља које је она искусила, вероватно је ударац на чеоној кости био узрок смрти, а уколико она није наступила одмах,

⁵ Што нам потврђује и примерак са истоветним степеном истрошености зубних круна (видети: Bull and Payne 1982: fig. 4).

⁶ Димензије појединачних зуба одговарају максималним вредностима појединачних зуба домаће свиње са неолитских локалитета или их превазилазе по димензијама, нарочито последњи молари, нпр. на Опову (Russell 1993: figs. 6.28–6.33) и Винчи (Dimitrijević, forthcoming); у поређењу са бронзаноопским налазиштем Кастанас у Грчкој (Becker 1986: 365, T. XXV), димензије зубних низова и појединачних зуба близу су максимума, али га не премашују.

⁷ У гвозденом добу долази до смањења раста, а морфолошке промене као последица скраћивања лица изразите су у античко доба (Bököny 1974: 212–220).

Табела 1. Димензије лобање свиње из гроба 196 (број мере према von den Driesch 1975).**Table 1.** Measurements of the pig skull from the grave 196 (measurement numbers refer to von den Driesch 1975).

1	Дужина профила лобање: <i>Akrokranion - Prosthion</i>	340.5
1a	<i>Opisthokranion - Prosthion</i>	349.1
2	Кондилобазална дужина: аборална ивица потиљачних глежњева – <i>Prosthion</i>	310.0
3	Базална дужина: <i>Basion - Prosthion</i>	300.0
4	<i>Basion - Premolare</i>	210.3
5	<i>Premolare - Prosthion</i>	89.7
6	Базикранијална дужина: <i>Basion - Hormion</i>	48.2
7	<i>Hormion - Prosthion</i>	164.3
9	<i>Akrokranion - Nasion</i>	145.0
10	Дужина висцерокранијума: <i>Nasion - Prosthion</i>	195.5
11	Дужина неурокранијума: <i>Akrokranion – Supraorbitale</i>	118.3
12	Дужина лица: <i>Supraorbitale – Prosthion</i>	222.0
13	Темена дужина: <i>Akrokranion - Bregma</i>	39.3
14	Дужина чела: <i>Bregma - Nasion</i>	106.3
16	<i>Basion - Staphylion</i>	87.0
17	Медијана дужина непца: <i>Staphylion - Prosthion</i>	213.3
18	Дужина зубног низа: <i>Postdentale - Prosthion</i>	200.0
19	<i>Entorbitale - Infraorbitale</i>	80.6
20	<i>Infraorbitale - Prosthion</i>	144.0
21	Лакримална дужина	42.0
22	Лакримална висина	25.3
23	Латерална дужина премаксиле: <i>Nasointermaxillare - Prosthion</i>	136.0
24	Највећа унутрашња дужина орбите: <i>Ectorbitale - Entorbitale</i>	38.8
33	Највећа мастоидна ширина: <i>Otion - Otion</i>	116.2
34	Највећа ширина потиљачних глежњева	49.8
35	Највећа ширина у бази параокципиталних наставкаа	74.5
36	Највећа ширина великог потиљачног отвора	15.5
37	Висина великог потиљачног отвора: <i>Basion - Opisthion</i>	24.8
39	Најмања ширина потиљачног региона	53.3
40	Најмања ширина темена	20.2
42	Најмања ширина између надочних отвора	29.4
43	Највећа ширина лобање = Ширина слепоочних лукова: <i>Zygion – Zygion</i>	133.4
44	Највећа ширина непца	65.3
45	Висина потиљачног региона: <i>Basion - Akrokranion</i>	105.7

Табела 2. Димензије горњо- и доњовиличних зубних низова и појединачних зуба свиње из гроба 196. Димензије су мерене на базалном делу круне, на месту где дужине и ширине имају максималне вредности, осим код зуба који су збијени у вилици, код којих је вредност измерена оклузално (вредности у табели приказане у заградама). Приказане су вредности горњих левих и доњих десних зубних низова и појединачних зуба.

Table 2. Measurements of pig upper and lower teeth-rows and particular teeth from the grave 196. The measurements are taken on the basal portion of the teeth crowns, at the points of maximal length and breadth values, except in teeth crowded in jaws, which are measured occlusally (values in brackets). Measurements of the upper left and lower right teeth rows and particular teeth are shown.

		ГОРЊИ	ДОЊИ
ДУЖИНА ЗУБНОГ НИЗА	I1-M3	196.4	176.0
	C-M3	137.7	143.0
	P1-M3	111.0	126.5
	P2-M3	103.5	103.2
	P1-P4	46.1	60.7
	P2-P4	37.3	37.0
	M1-M3	66.4	68.0
I1	мезио-дистална ширина	11.5	6.4
	буко-лингвална ширина	6.3	8.4
I2	мезио-дистална ширина	14.3	6.2
	буко-лингвална ширина	5.2	8.6
I3	мезио-дистална ширина	8.1	7.1
	буко-лингвална ширина	3.5	4.5
C	мезио-дистална ширина	14.6	11.5
	буко-лингвална ширина	9.2	7.3
P1	дужина	17.5	6.5
	ширина	3.6	3.3
P2	дужина	13.1	11.1
	ширина	7.1	4.8
P3	дужина	14.7	13.6
	ширина	11.5	7.1
P4	дужина	12.0	14.1
	ширина	13.2	8.7
M1	дужина	(15.8)	(15.5)
	ширина	14.2	(10.7)
M2	дужина	(20.8)	(20.5)
	ширина	17.7	13.3
M3	дужина	31.0	34.8
	ширина	18.2	15.0

Табела 3. Димензије доње вилице свиње из гроба 196 (број мере према von den Driesch 1975).**Table 3.** Measurements of the pig lower jaw 196 (measurement numbers refer to von den Driesch 1975).

1	Дужина <i>Gonion caudale – Infradentale</i>	251.8
2	Дужина аборална ивица зглобног наставка – <i>Infradentale</i>	269.4
3	Дужина <i>Gonion caudale</i> ; аборална ивица алвеоле за М3	80.4
4	Дужина хоризонталне гране: аборална ивица алвеоле за М3 - <i>Infradentale</i>	173.4
5	Дужина: <i>Gonion caudale</i> - орална ивица алвеоле за Р2	183.5
12	Дужина медијаног дела тела мандибуле: ментална избочина - <i>Infradentale</i>	64.5
13	Аборална висина вертикалне гране: <i>Gonion ventrale</i> – највиша тачка зглобног наставка	112.6
14	Средња висина вертикалне гране: <i>Gonion ventrale</i> – најнижа тачка мандибуларног усека	96.7
15	Орална висина вертикалне гране: <i>Gonion ventrale – Coronion</i>	105.0
16a	Висина хоризонталне гране иза М3	44.3
16b	Висина хоризонталне гране испред М1	37.5
16c	Висина хоризонталне гране испред Р2	42.0
17	Ширина у нивоу алвеола за очњаке	48.6
18	Максимална ширина између две половине вилице: <i>Gonion laterale – Gonion laterale</i>	114.4
19	Ширина две половине вилице између зглобних наставка	110.2
20	Ширина две половине вилице између коронаидних наставка	81.0

можда је неко наредних сати покушао да излечи последице повређивања трепанацијом. Ипак, димензије реза пре говоре о додатном, намерном, можда и симболичном скрнављењу покојничине лобање, што би могли да потврђују и резови изнад тачке ламбда. Друга могућност је, као што смо рекли, да су прво нанешене повреде изнад тачке ламбде, а затим је дошло до пробоја лобање на чеоној кости. Пробој лобање на чеоној кости, уколико није нанет постмортално, без обзира на то како је настао, био је смртоносан. Не можемо судити да ли се ради о међуперсоналном сукобу, сукобу са непријатељима села у коме је жена живела, или је у питању друштвена казна. Иако је повреда на чеоној кости могла да настане и несрећним случајем, преостале повреде је недвосмислено нанела друга особа. Оно што је евидентно, јесте то да је жена после несвакидашње смрти и описаних захвата на глави, добила погребно место на мокринској некрополи, сахрањена у положају и оријентацији по моришким погребним нормативима, а за њену сахрану жртвована је животиња у пуној снази и вредан, и симболички маркантан прилог у облику главе свиње положен је у гроб. Чињеница да жена спада у

физички најактивније мокринске индивидуе, могла би да говори о томе да њен статус јесте, у одређеном смислу, био различит и можда је то оно што је допринело да она доживи овакву судбину.⁸ Свакако је тешко без детаљне анализе евентуалних других повреда на моришким скелетима интерпретирати повреде које је искусила и због којих је умрла жена сахрањена у гробу 196. Иако не можемо да кажемо како су настале преостале две повреде на лобањи, највероватније су и оне у вези са догађајем који је довео до страдања жене, било да су нанете пре или после смрти.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Bököny, S.
 1972 *Životinjski ostaci iz grobova nekropole bronzanog doba u Mokrinu. Str. 91–96 u Mokrin II: nekropola ranog bronzanog doba*, ur. S. Foltiny. *Dissertationes et monographie XII*. Washington, Kikinda i Beograd: Smithsonian Institution, Narodni muzej i Arheološko društvo Jugoslavije.
- 1974 *History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Becker, C.
 1986 *Kastanas: Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze- und Eisenzeit Makedoniens 1975-1979: Die Tierknochenfunde*. *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 5*. Berlin: Voleker Spiess.
- Bukurov, B.
 1961 Geomorfološke prilike severnog Banata. *Glasnik Srpskog geografskog društva* 41/1: 52–67.
- Bull, G., and Payne, S.
 1982 Tooth eruption and epiphyseal fusion in pigs and wild boar. Pp. 55–71 in *Ageing and Sexing Animal Bones from Archaeological Sites*, eds. B. Wilson, C. Grigson and S. Payne. BAR British Series 109. Oxford: British Archaeological Reports.
- Courville, C. B.
 1962 Forensic neuropathology: IV. Significance of traumatic extracranial and cranial lesions. *Journal of Forensic Sciences* 7: 303–322.
- Dimitrijević, V.
 forthcoming The vertebrate fauna of Vinča–Belo Brdo.

⁸ Ударац који је примила жена из гроба 196 директно изнад левог ока, уколико га је неко нанео, осим евентуалног симболичног повређивања и доминације нападача, сведочи и о деснорукости те особе. Наиме, највећи број свих повреда на лобањама је на левој страни, што је узроковано чињеницом да је оружје у десној руци у тренутку суочавања са жртвом. Можемо поменути да је проучавање траума у другим друштвима показало да је глава део тела који се најчешће повређује, како из стратешких, тако и из симболичних разлога, а посебно лице, на коме су повреде нарочито болне (Walker 1997); то што лице и глава преобилно крваре, а релативно лако се ударају (и кости ломе) може симболизовати доминацију агресора.

- Farkas, Gy., i Lipták, P.
1971 Antropološko istraživanje nekropole u Mokrinu iz ranog bronzanog doba. Str. 239–271 u M. Girić, *Mokrin: nekropola ranog bronzanog doba*. Dissertationes et monographie XI. Washington, Kikinda i Beograd: Smithsonian Institution, Narodni muzej i Arheološko društvo Jugoslavije.
- Girić, M.
1971 *Mokrin: nekropola ranog bronzanog doba*. Dissertationes et monographie XI. Washington, Kikinda i Beograd: Smithsonian Institution, Narodni muzej i Arheološko društvo Jugoslavije.
- Larsen, C. S.
2002 *Bioarchaeology-interpreting behavior from the human skeleton*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Merbs, C.
1989 Trauma. Pp. 161-190 in *Reconstruction of Life from the Skeleton*, ed. M. Y. Isçan. New York: Liss.
- O'Shea, J.
1991 A radiocarbon-based chronology for the Maros Group of southeast Hungary. *Antiquity* 65: 97–102.
1996 *Villagers of the Maros: A Portrait of an Early Bronze Age Society*. New York and London: Plenum Publishing Corporation.
- Pickenpaugh, T.
1997 Symbols of Rank, Leadership, and Power in Traditional Cultures. *International Journal of Osteoarchaeology* 7: 525–541.
- Rega, E.
1989 *A bioarchaeological examination of the skeletal series from two Bronze Age mortuary sites in southeastern Hungary*. M.A. thesis, University of Chicago.
1995 *Biological correlates of social structure in the Early Bronze age cemetery at Mokrin*. PhD Dissertation, University of Chicago.
- Russell, N.
1993 *Hunting, herding and feasting: Human use of animals in Neolithic southeast of Europe*. Ph.D. Dissertation, University of California, Berkeley.
- Stefanović, S.
2006a *Скелејџни маркери окућационог сџпреса у касној ѓраусџиорији (2100–1800 з. ѓ. н. е.): некројола у Мокрину*. Докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.
2006b Animal canines as possible symbol of rank in Early Bronze Age Mokrin. Pp. 488–494 in *Structural and Semiotic Investigations in Archaeology*, ed. A. V. Yevlevsky. Donetsk: Donetsk University Press.
- Ubelaker, D. H., and Adams, B. J.
1995 Differentiation of perimortem and postmortem trauma using taphonomic indicators. *Journal of Forensic Sciences* 40: 509–512.
- von den Driech, A.
1976 *A Guide to the Measurement of Animal Bones from Archeological Sites*. Peabody Museum Bulletin 1. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Walker, P. L.
1997 Wife beating, boxing, and broken noses: skeletal evidence for the cultural pattering of interpersonal violence. Pp. 234-252 in *Troubled Times: Violence and Warfare in the Past*, eds. D. Martin and D. Frayer. Langhorne: Gordon and Breach Press.

SOFIJA STEFANOVIĆ and VESNA DIMITRIJEVIĆ

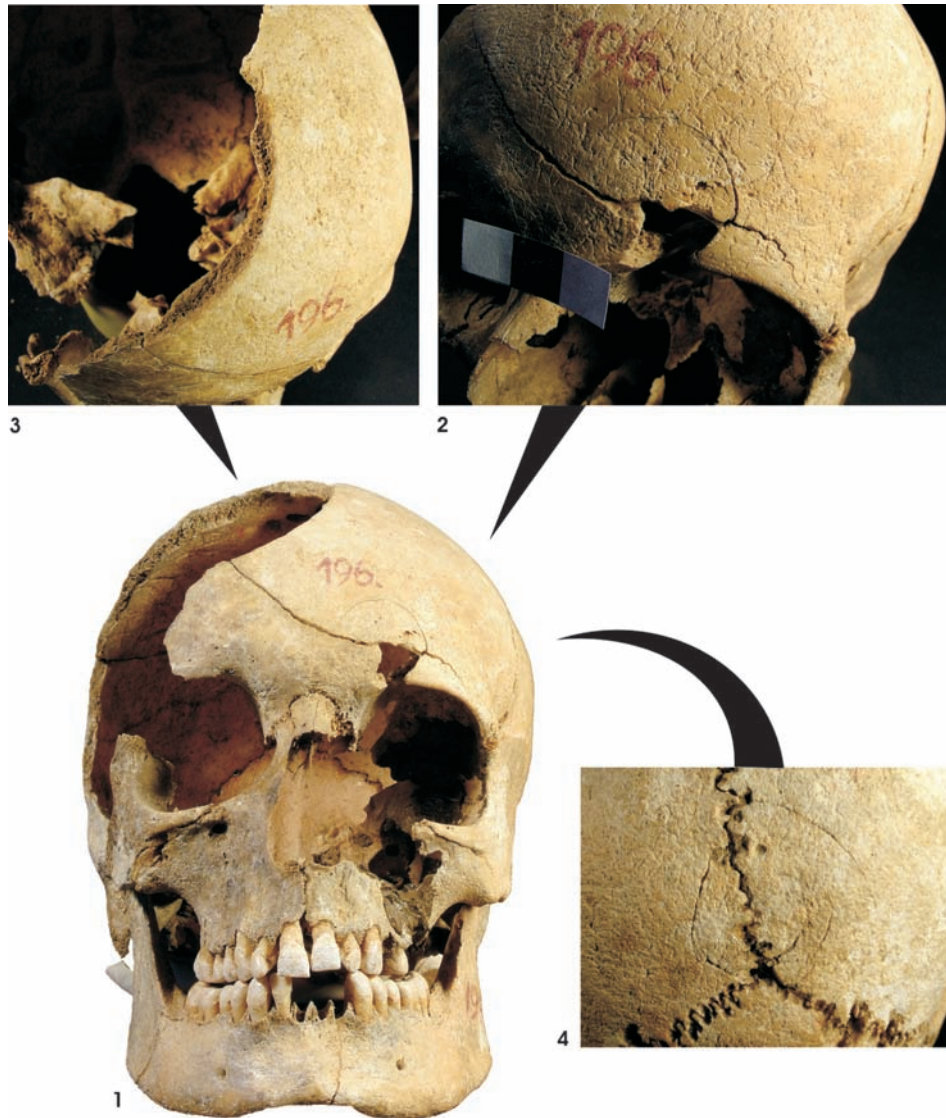
GRAVE 196 AT THE NECROPOLIS IN MOKRIN:
A WOMAN BURIED WITH A PIG'S HEAD

Summary

The woman (oriented south-north, head turned right, face towards the south-east) buried in grave 196 (depth 1.52 m) at the Mokrin necropolis (Early Bronze Age, Maros culture), was interred with a pig's head on her femora as the only item of grave goods (pl. II/3). The woman was approximately 25–30 years old. Her body weight was calculated to 71.64 kg, based on the maximal diameter of the femur head, and her body mass index is approximated at 30.4 which makes her one of the three most corpulent women in Mokrin. She belonged to a group of 13 individuals from the Mokrin necropolis with strongly marked muscle attachments. There are three injuries on the woman's skull (pl. I/1), among which the one that caused her death was probably the injury located on the frontal above the left orbit (pl. I/2). On the right frontal are traces of semicircular cutting, similar to cases of trepanation (pl. I/3). But the fact that the damage is huge probably disqualifies trepanation as a healing treatment. The third injury, in the shape of four approximately circular superficial cuts made with a slender and sharp tool, is found on the parietals, above the *lambda* point (pl. I/4). The conclusion is that all three injuries were made in a short period of time, probably immediately before or after the fatal injury above the left orbit, or possibly the next day, since there are no traces of bone remodeling or infection. We cannot say whether the injuries are the consequences of interpersonal violence, conflict with enemies of the village in which the woman lived, or if the injury and murder was a social punishment. Nevertheless it is evident that the woman, after suffering a violent death, was given proper burial rites at the Mokrin necropolis, since she was buried in the correct position and orientation in accordance with Maros culture burial practice. A pig's head (pl. II/1) was placed on woman's femora. Based on the upper and lower canines of the pig, it seems that it belonged to a sow, while the dimensions of the skull, lower jaw and teeth point to a domestic animal of relatively large size (tables 1–3). Morphometric features indicate an early breed of domestic swine, which was prevalent in the Neolithic and Bronze Age. Since it was a large animal and, moreover, a sow in full strength, capable of giving birth to several more litters, her value might have been considerable. The skull is damaged in its frontal part, most probably by the blow that killed the animal (pl. II/2). The blow was oriented towards the left frontal, above the orbit. A valuable animal was sacrificed for the woman's burial and a rare, perhaps symbolically important, grave offering – a sow's head – was deposited in the grave.

Примљено: 22. маја 2007.

UDC 903.5-03:393.24](497.113)»6373»

1. Лобања жене сахрањене у гробу 196; 2. Повреда на чеоној кости изнад леве очне дупље; 3. Трагови резања на десној страни чеоне кости; 4. Четири приближно кружна реза на темним костима изнад тачке ламбда.

1. Skull of the women buried in Grave 196; 2. Injury on the frontal bone above left orbit; 3. Traces of cutting on the right side of frontal bone; 4. Four approximately circular cuts on parietals above the lambda point.

1. Лобања свиње из гроба 196, дорзално; **2.** Лобања свиње, повреда на чеаној кости изнад леве очне дупље; **3.** Гроб 196.

1. Skull of a pig in Grave 196, dorsal view; **2.** Skull of a pig, injury on the frontal bone above left orbit; **3.** Grave 196.